

Sposobnost upravljanja emocijama i nasilje preko interneta kod srednjoškolaca

Bočkai, Agata

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:969798>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij psihologije

Agata Bočkai

**SPOSOBNOST UPRAVLJANJA EMOCIJAMA I NASILJE
PREKO INTERNETA KOD SREDNJOŠKOLACA**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Sumentor: dr. sc. Ana Babić Čikeš

Osijek, 2016

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Diplomski studij psihologije

Agata Bočkai

**SPOSOBNOST UPRAVLJANJA EMOCIJAMA I NASILJE
PREKO INTERNETA KOD SREDNJOŠKOLACA**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Sumentor: dr. sc. Ana Babić Čikeš

Osijek, 2016

Sposobnost upravljanja emocijama i nasilje preko interneta kod srednjoškolaca

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati učinkovitost programa prevencije nasilja preko interneta i ispitati povezanost emocionalne inteligencije, doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta kod učenika srednje škole. Istraživanje je provedeno na uzorku od $N=130$ učenika srednje škole Gimnazija 1 u Osijeku. Instrumenti korišteni u istraživanju bili su: Upitnik otkrivanja podataka o sebi na internetu (Milić i Tomašić Humer, 2015), Upitnik znanja o nasilju preko interneta (Milić i Tomašić Humer, 2015), Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta (Cetin, Yaman i Peker, 2011) i Test upravljanja emocijama (Babić Čikeš i Buško, 2013). Rezultati pokazuju da program prevencije nije imao učinka na znanje o nasilju preko interneta, doživljavanje i činjenje nasilja te na otkrivanje osobnih podataka o sebi na internetu kod učenika srednje škole. Međutim, pronađena je statistički značajna razlika između kontrolne i tretmanske skupine u doživljavanju i činjenju nasilja u početnoj točki mjerenja, gdje su sudionici tretmanske skupine izjavili da doživljavaju i čine više nasilja od sudionika kontrolne skupine. Također, pronađena je statistički značajna niska negativna povezanost između rezultata na Testu upravljanja emocijama i rezultata na Subskali činjenja nasilja preko interneta. Oni sudionici koji su ostvarili viši rezultat na Testu upravljanja emocijama, čine manje nasilja preko interneta. Konačno, pronađena je statistički značajna visoka pozitivna povezanost između rezultata na Subskali činjenje nasilja preko interneta i rezultata na Subskali doživljavanja nasilja preko interneta što upućuje na to da oni sudionici koji čine nasilje preko interneta ga ujedno i doživljavaju.

Ključne riječi: nasilje preko interneta, učenici srednje škole, kontrolna i tretmanska skupina, emocionalna inteligencija

Managing emotions and cyber bullying among high school students

The aim of this study was to assess the effectiveness of violence prevention program over the Internet and to assess the relationship between emotional intelligence, experiencing and committing cyber bullying. The study was conducted on a sample of $N=130$ students of Gymnasium 1 in Osijek. The instruments used in the research were: Revealing personal information online questionnaire (Milić and Tomašić Humer, 2015), The knowledge of cyber bullying questionnaire (Milić and Tomašić Humer, 2015), Cyber victim and bullying scale (Cetin, Yaman and Peker, 2011) and Emotion management test (Babić Čikeš and Buško, 2013). The results showed that violence prevention program had no impact on the knowledge of cyber bullying, experiencing and committing cyber bullying and revealing personal information online among high school students. However, it has been found statistically significant difference between control and treatment group in experiencing and committing cyber bullying at the starting point of measurement, where the participants of treatment group reported experiencing and committing more cyber violence than control group. Also, results have pointed to a weak, but statistically significant negative relationship between results on the Emotion management test and results on the Subscale of committing cyber bullying. The participants, who scored higher on the Emotion management test, commit less cyber bullying. Finally, it has been found strong statistically significant positive relationship between results on the Subscale of experiencing cyber bullying and the results on the Subscale of committing cyber bullying which means that the participants who committed cyber bullying also experienced it.

Key words: cyber bullying, high school students, control and treatment group, emotional intelligence

Sadržaj

Uvod	1
Nasilje preko interneta i njegove specifičnosti	1
Znakovi za prepoznavanje vršnjačkog nasilja preko interneta i njegove posljedice	2
Prevalencija vršnjačkog nasilja preko interneta	3
Korelati vršnjačkog nasilja preko interneta	4
Prevenција vršnjačkog nasilja preko interneta	5
Emocionalna inteligencija	8
Cilj istraživanja	11
Problemi i hipoteze.....	11
Metoda.....	12
Sudionici	12
Instrumenti.....	12
Postupak.....	14
Rezultati	14
Deskriptivna analiza	14
Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka.....	18
Testiranje učinkovitosti programa prevencije nasilja preko interneta.....	19
Rasprava	23
Nedostaci provedenog istraživanja	26
Implikacije rada i smjernice za buduća istraživanja	27
Zaključak.....	29
Literatura	29

Uvod

Nasilje preko interneta i njegove specifičnosti

Među brojim prednostima koje internet dovodi u život djece, treba istaknuti brzu dostupnost različitih informacija, olakšavanje usvajanja različitih sadržaja, socijalnu podršku, istraživanje identiteta i razne edukacijske koristi. Statistike National Center for Educational Statistic (DeBell i Chapman, 2003) pokazuju da oko 90% djece i mladih koristi računalo, a njih 59% koristi internet. Posebice se upozorava na činjenicu da računalo koristi sve mlađa populacija budući da ga koriste čak 75% petogodišnjaka. Učinci ovakve raširenosti uporabe interneta često mogu biti i negativni.

Sa sve većom dostupnošću tehnologije, sve je veći broj djece koja postaju žrtva nasilja. Nasilje se često identificira s terminom zlostavljanje koje implicira neizazvanu agresiju usmjerenu prema pojedincu ili grupi koja može trajati dulje vrijeme, dok je nasilje oblik agresivnog ponašanja prema drugoj osobi, sebi ili imovini i može se dogoditi samo jednom (Popović, 2008). Nasiljem preko interneta, s druge strane, se smatra svaka zlonamjerna i ponavljana uporaba informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekome nanijela šteta (Belsey, 2012). Takvo nasilje potiče grupnu mržnju, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Willard (2005) navodi kako postoji više vrsta nasilja preko interneta:

1. Slanje elektroničkih poruka koje sadržavaju vulgarnosti i uvrede
2. Slanje prijetećih poruka
3. Uhođenje putem interneta koje uključuje ponovljeno slanje prijetećih ili uznemirujućih poruka
4. Objavljivanje netočnih ili okrutnih izjava
5. Lažno predstavljanje kako bi se ocrnilo osobu
6. Objavljivanje materijala koji sadrži osjetljive, privatne informacije o drugoj osobi ili prosljeđivanje osobnih poruka
7. Namjerno izbacivanje nekoga iz *online* grupe

Oblici komunikacije kojima se nasilja preko interneta najčešće odvija omogućavaju da identitet počinitelja ostane skriven. Nedostatak socijalnih i kontekstualnih naznaka, kao što su govor tijela ili ton glasa, može imati mnogo učinaka poput nedostatka povratne informacije je li takvo ponašanje preko interneta prouzročilo štetu drugome. Anonimnost počiniteljima nasilja preko interneta daje osjećaj da nekažnjeno mogu ne poštivati socijalne norme i ponašanja. Na

taj način, slabi sposobnost pojedinca da regulira vlastito ponašanje, svijest o vlastitom identitetu i svijest o sebi kao pojedincu. Drugim riječima, javlja se deindividuacija kao važan dio depersonalizacije. Posljedica takvog stanja su odstupanja od društvenih normi i pojava krajnjih oblika ponašanja kao, primjerice, nasilja (Petz, 2005). Iz tog razloga programi prevencije trebali bi raditi na osvještavanju djece na veliku prisutnosti nasilja koje mogu doživjeti na internetu, ali i na osvještavanju djece o vlastitim postupcima na internetu s ciljem prevencije mogućeg nasilja. Jedan od načina kojima se može utjecati na prevenciju nasilja iz pozicije počinitelja nasilja jest da im se ukaže na posljedice njihovih postupaka preko interneta budući da često ne znaju koliko velik emocionalan utjecaj mogu imati na žrtvu. Slonje, Smith i Frisen (2012) izjavljuju kako 70% učenika koji su počinili tradicionalno nasilje osjećaju krivnju, dok samo 42% učenika koji su počinili nasilje preko interneta osjeća isto. Stoga, terapeuti koji rade s djecom koja čine nasilje kako u stvarnom, tako i u virtualnom svijetu, uče ih da razumiju posljedice njihovih ponašanja na žrtvu, ali u isto vrijeme rade na razvijanju empatije. Međutim, potrebno je još istraživanja o intervencijama vezanim za počinitelje nasilja preko interneta budući da se većina dosadašnjih istraživanja fokusirala na intervencije vezane za žrtvu (Kowalski, 2008).

Znakovi za prepoznavanje vršnjačkog nasilja preko interneta i njegove posljedice

Postoji malo istraživanja o karakteristikama djece koja doživljavaju nasilje preko interneta, ali i o onima koji ga čine. Iako je razumno pretpostaviti kako djeca koja čine nasilje preko interneta imaju neke zajedničke karakteristike s onima koji čine tradicionalno nasilje (manje suosjećanja, skloniji nasilju), postoje neke posebne značajke onih koji čine samo nasilje preko interneta. Žrtve nasilja preko interneta iskazuju povišene razine socijalne anksioznosti, iako počinitelji nasilja iskazuju isto, ali u manjoj mjeri. Najčešći znakovi koji upozoravaju da je dijete izloženo nasilju preko interneta su depresija, anksioznost, socijalna izolacija, uznemirenost nakon korištenja tehnologije, sniženo samopoštovanje, deficit u školskom postignuću i narušeno zdravlje (Kowalski, 2008). Sva dosadašnja istraživanja pokazuju kako su posljedice ove vrsta nasilja ozbiljne. Najčešće posljedice nasilja preko interneta na djecu su emocionalnog i psihološkog karaktera poput usamljenosti, poniženosti, nesigurnosti, straha od odlaska u školu, poteškoća u sklapanju prijateljstava i prilagodbi. Također, žrtve nasilja osjećaju bijes, potrebu za osvetom i samosažaljenje te depresiju koja se može nastaviti do odrasle dobi što ukazuje na dugotrajnost posljedica nasilja preko interneta. Naposljetku, takvi osjećaji i razmišljanja mogu dovesti do suicidalnih misli. Akademske i bihevioralne posljedice uključuju poteškoće u koncentriranju što vodi do izbjegavanja škole i nižeg akademskog

uspjeha. Neke od bihevioralnih posljedica nasilja preko interneta uključuju vandalizam, krađe, markiranja, upotrebe droge i uključivanje u tučnjave (Hinduja i Patchin, 2015).

Prevalencija vršnjačkog nasilja preko interneta

Sa sve većom dostupnošću tehnologije, nasilje preko interneta postalo je globalni problem s kojim se bore mnogi stručnjaci. Pojavljuje se kod starije djece i adolescenata, no može biti prisutno i kod mlađe djece od pet godina. Može se događati bilo kada što pojačava osjećaj ranjivosti, dok se tradicionalno vršnjačko nasilje obično događa u školama danju. Nasilje preko interneta uključuje slanje zlonamjernih, okrutnih ili prijetećih poruka, kreiranje internetskih stranica s pričama, crtežima, šalama na račun vršnjaka i slanje fotografija svojih kolega i traženje od ostalih da ih ocjenjuju. Istraživanje Dilmaca (2009) pokazuje povezanost psiholoških potreba i nasilja preko interneta. Rezultati pokazuju da su agresija i ovisnost o drugima pozitivni prediktori nasilja preko interneta, dok su sposobnost efikasnog nošenja s problemima i pripadanje određenoj grupi negativni prediktor nasilja preko interneta. Također, 22,5% sudionika izjavilo je da je vršilo nasilje preko interneta barem jedanput u životu, a 55,3% sudionika je izjavilo da su bili žrtve nasilja barem jedanput u životu.

Prema istraživanju koje su Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabri telefon proveli (2008) na uzorku od 2700 djece osnovnoškolske i srednjoškolske dobi o njihovim iskustvima korištenja interneta, znatan broj djece doživjelo je neki oblik nasilja na internetu. Prema podacima ovog istraživanja 15% djece doživjelo je da je netko pisao neistine o njima, 5% da je netko objavljuvao njihove slike i popratio ih neugodnim komentarima, 20% iskusilo je da se netko lažno predstavljao u njihovo ime, a 18% doživjelo je inzistiranje na susretu uživo koje nisu željeli. Od ukupnog broja djece uključenog u nasilje, njih 16% je primilo prijeteću poruku, 10% je primilo poruku pornografskog sadržaja, 8% djece i mladih je navelo da je nekome slalo prijeteće poruke, 3% je nekome slalo pornografske poruke iako su znali da ih ta osoba ne želi, dok je 23% djece i mladih navelo da su snimili i slikali vršnjake u tučnjavi ili drugom nasilnom ponašanju. Što se tiče povjeravanja u slučaju nasilja preko interneta, jedan od pet učenika koji dožive nasilje preko interneta se povjeri drugoj osobi da je doživjelo nasilje, najčešće prijateljima i roditeljima (Ybarra i Mitchell, 2004), dok jedna trećina učenika koji dožive nasilje preko interneta neće reći nikome. (O'Connel, Price i Barrow, 2004; prema Mishna i sur. 2009).

Kada je riječ o spolu, istraživanja ukazuju na to da su muški sudionici više skloni činiti nasilje preko interneta nego ženski sudionici što podupire činjenica da se agresivno ponašanje više tolerira kod dječaka. Ove rezultate podupire i istraživanje koje su proveli Wang, Iannotti i

Nansel (2009) u kojem su dobili da muški sudionici čine više nasilja preko interneta, dok su ženski sudionici češće žrtve navedenog nasilja. Tako, primjerice, u istraživanju provedenom u Hrvatskoj na uzorku adolescenata se dobilo da muški sudionici doživljavaju i čine više nasilja preko interneta od ženskih (Šincek, 2014). Međutim, važno je napomenuti da nasilje preko interneta uključuje indirektno nasilje poput psihološkog i emocionalnog nasilja, čime su više sklone djevojke. Njihovo ponašanje može se objasniti kulturalnim učenjem da se agresivno ponašanje kod djevojčica ne tolerira, stoga rješenja pronalaze na internetu koje omogućava sudjelovanje u nasilju bez fizičkog suočavanja sa žrtvom. Istraživanje koje su proveli Marcum, Higgins, Freiburger i Ricketts (2012) ukazuje na to da su djevojke uključene u nasilje preko interneta u jednakoj mjeri kao i muški sudionici, ako ne i više. Potrebno je više istraživanja kako bi se razjasnilo pitanje spolnih razlika kad je riječ o nasilju preko interneta.

Značajan postotak djece i mladih koji doživljavaju nasilje preko interneta su ujedno i počinitelji nasilja. Istraživanje Berana i Lia (2007) pokazuje da ukoliko učenici doživljavaju nasilje preko interneta, vrlo je vjerojatno da ga i čine ($r=.46$, $p<.001$). Prema rezultatima Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (2003) 8% djece istovremeno čini i doživljava nasilje što ih čini reaktivnim žrtvama. Tim terminom opisuju se djeca koja više nisu mogle izdržati razinu nasilja od strane vršnjaka pa su reagirale nasilno na nasilje (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Reaktivne žrtve razlikuju se i od počinitelja nasilja i od pasivnih žrtava po socijalnoj neprihvaćenosti i negativnom samopoimanju (Andreou, 2000), a i iskazuju više anksioznosti, depresije i nižeg samopoštovanja (Kowalski, 2008). Ono što je važno kod raspoznavanja pasivnih i reaktivnih žrtava jest da reaktivne žrtve češće reagiraju agresivno na nasilje ili pak to zadrže za sebe, dok pasivne žrtve češće traže pomoć i zaštitu odraslih osoba (Profaca, 2006). S dobi sve je manji broj djece koji su samo žrtve nasilja, a raste broj djece koja su i žrtve i počinitelji nasilja.

Korelati vršnjačkog nasilja preko interneta

Korelati ove vrste nasilja odraz su raznih čimbenika među kojima su obilježja ličnosti svakog pojedinog učenika, kvalitete obiteljskih odnosa, kvalitete školskog okruženja, utjecaja medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojemu dijete živi.

Kad se govori o obilježjima ličnosti koje čini dijete podložnije nasilju, misli se na djecu koja se teže nose s frustracijama, koja imaju problem s kontrolom bijesa, viškom energije, manjkom strpljenja, koja su impulzivna, ali i traumatizirana. Istraživanje Dilmaca (2009) pokazuje povezanost psiholoških potreba i nasilja preko interneta. Rezultati pokazuju da su agresija i ovisnost o drugima pozitivni prediktori nasilja preko interneta dok su izdržljivost i

pripadanje određenoj grupi negativni prediktor nasilja preko interneta. Nedostatak pažnje i topline u obitelji, nasilno ponašanje kod kuće, nedovoljan nadzor i briga roditelja te prakticanje fizičke kazne i verbalne agresije su najvažniji rizični faktori razvoja nasilničkog ponašanja kod djece (Bilić, 2003). Međutim, Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar (2005) navode kako razina naobrazbe roditelja, socioekonomski status i cjelovitost obitelji nisu značajni prediktori za nasilničko ponašanje prema vršnjacima. Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti i međusobnog poštovanja u školi može biti rizičan faktor nasilja u školi. Također, ignoriranje nasilja od strane odraslih u školi i loš nadzor na cjelokupnom području škole može doprinijeti učestalosti nasilja u školi (Bilić, 2003). Agresivno ponašanje djece i adolescenata često se povezuje s povećanom izloženosti nasilnim medijskim sadržajima. Novija istraživanja upozoravaju da 99% dječaka i 94% djevojčica u SAD-u igraju videoigre, a u 89% videoigara nađen je nasilni sadržaj (Whitaker i Bushman, 2009). Veliki broj eksperimentalnih, korelacijskih i longitudinalnih istraživanja u rasponu od gotovo pet desetljeća potvrđuje vezu između izloženosti medijskom nasilju i agresivnog ponašanja djece u stvarnom životu. Djeca školske dobi učestalo izlagana medijskom nasilju će kasnije biti neprijateljski raspoložena prema drugima, nesklona prosocijalnim oblicima ponašanja i sklona agresivnim stavovima i ponašanjima te postizanju slabijeg školskog uspjeha (Gentile, Lynch, Linder i Walsh, 2004). I konačno, društvo ima utjecaj na nasilno ponašanje kroz kulturu ponašanja. Među mladima, ono se odvija unutar vršnjačkih skupina u vidu iskazivanja pripadnosti određenoj skupini ili supkulturi, u vidu sudjelovanja na nekim sportskim i glazbenim manifestacijama (Lalić, 1999; prema Zdravec i sur., 2010).

S obzirom na navedene korelate nasilja preko interneta, prevencija nasilja bi se trebala provoditi na razini pojedinaca, na razini institucije (obitelji ili škole), na zakonodavnoj razini i na razini razvoja tehnologije.

Prevencija vršnjačkog nasilja preko interneta

Trenutno ne postoji mnogo istraživanja koja se bave efektivnim programima prevencije nasilja preko interneta. Međutim, u ovom dijelu ćemo se osvrnuti na tri programa prevencije koja su donekle bila uspješna u suzbijanju ove vrste nasilja te na tri pristupa u prevenciji vršnjačkog nasilja preko interneta.

Mnogi programi prevencije nasilja preko interneta fokusirali su se na povećavanje svjesnosti i znanja o ovoj vrsti nasilja. Jedan od prvih programa takve vrste intervencije bio je I-SAFE kurikulum (Chibnall, Wallace, Leicht i Lunghofer, 2006) koji se fokusirao na osvještavanje djece o sigurnom korištenju interneta koje uključuje identifikaciju počinitelja nasilja i zaštitu osobnih podataka. Kurikulum je konzistentan s Brunerovom konstruktivnom

teorijom učenja koja kaže da je učenje aktivan proces u kojem studenti konstruiraju nove ideje i koncepte na temelju prošlog ili sadašnjeg znanja. Cilj programa bio je potaknuti učenike da selektiraju i transformiraju informacije, konstruiraju hipoteze i donose odluke. Rezultati ukazuju na to da se učeničko znanje o sigurnosti na internetu povećalo u drugom mjerenju nakon primjene programa prevencije. Dakle, rezultati upućuju na to da sudjelovanje u programu prevencije nasilja preko interneta povećava znanje o sigurnom korištenju interneta. No sudjelovanje u ovakvim programima prevencije nije značajno povezano sa stavovima i ponašanjem na internetu kao ni s promjenom u doživljavanju nasilja preko interneta. Usprkos promjeni u znanju, učenici su se i dalje upuštali u rizična ponašanja na internetu poput pristupanja neprimjerenim sadržajima na internetu, otkrivanje adrese svoje elektroničke pošte ili lozinke osobama koje su sreli *online*.

Mishna i sur. (2009) izvijestili su o rezultatima istraživanja koje se fokusiralo na ispitivanje učinkovitosti Missing programa i HAHASO (engl. *Help, Assert Yourself, Humor, Avoid, Self-talk, Own it*) programa. Oba programa pokazala su slične rezultate. Missing program prevencije sastojao se od interaktivne igre koju su sudionici igrali, a pomoću koje se nastojalo pokazati kako počinitelji nasilja na internetu pronalaze slabosti žrtve i koriste razne pristupe da zadobiju njegovo povjerenje. Rezultati ukazuju na to da sudjelovanje u programu prevencije nije promijenilo stav prema sigurnom korištenju interneta ili vjerojatnost objavljivanja osobnih informacija. Iako su sudionici izjavili da su manje spremni otkriti svoj spol, dob i ime grada u komunikaciji s nepoznatom osobom, nisu pokazali promjenu u otkrivanju osobnog imena, opisa svog izgleda, adrese elektroničke pošte ili ime škole. HAHASO program prevencije fokusirao se kako na tradicionalno nasilje, tako i na nasilje preko interneta. Nastojalo se utjecati na smanjenje nasilja preko interneta i nasilnog ponašanja u školi, reakcije na nasilje, znanje i socijalne vještine. Rezultati ukazuju na to da, nakon provođenja programa prevencije, sudionici koji su doživjeli nasilje preko interneta se nisu više povjeravali drugim osobama.

Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) razlikuju tri pristupa u prevenciji vršnjačkog nasilja preko interneta: zakonodavnu osnovu kojom se regulira vršnjačko nasilje preko interneta, preventivni programi kojima se želi upoznati djecu i mlade sa sigurnim i odgovornim korištenjem interneta i razvoj tehnologije koja onemogućuje ili smanjuje pojavu ovog nasilja.

Prvi pristup u prevenciji vršnjačkog nasilja preko interneta odnosi se na prava i slobode djeteta koja su zaštićena na razini cjelokupne međunarodne zajednice donošenjem Konvencije o pravima djeteta. Konvencija štiti djecu i od nasilja koja mogu doživjeti putem interneta. Posebno treba naglasiti članak 16. Konvencije o pravima djeteta koji kaže da dijete neće biti podvrgnuto samovoljnom i nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, obitelj, dom ili

dopisivanje, ni nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled. Stavak 2. istog članka kaže da dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada. U današnje vrijeme sve je veći broj djece mlađe od četrnaest godina koja se služe internetom za činjenje nasilja. Ona nisu kazneno odgovorna što znači da se dijete ne može kazneno ni prekršajno goniti, ne može ga se tužiti ili kazniti. Međutim, ipak su propisani načini zaštite od kriminalne djelatnosti djece i to kroz mjere obiteljsko-pravne zaštite. To znači da će se, ukoliko se utvrdi da je dijete počinilo kazneno djelo, obavijestiti nadležan Centar za socijalnu skrb koji će izreći mjeru obiteljsko-pravne zaštite. Mlađi maloljetnici (osobe od 14 do 16 godina) su kazneno odgovorni i ukoliko se utvrdi da su počinili kažnjivo djelo, mogu im se izreći odgojne mjere poput disciplinskih mjera, mjera pojačanog nadzora i zavodske mjere. Starijim maloljetnicima (osobe od 16 do 18 godina) se uz odgojne mjere može izreći i kazna maloljetničkog zatvora (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2008). Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) smatraju da škole, unatoč ograničenim mogućnostima, trebaju razvijati svoj sustav pravila koje uključuju reakciju na pojavu vršnjačkog nasilja preko interneta jer ovakvo nasilje, čak i kad ga adolescenti čine izvan škole, može djelovati na odnose u školi.

Drugi pristup odnosi se na implementaciju preventivnih programa u školske programe. Već spomenuti I-SAFE kurikulum, Missing program i HAHASO program (Mishna i sur., 2009) bili su uspješni u povećanju znanja o nasilju preko interneta i osvještavanje djece o sigurnom korištenju interneta, ali ne i u primjenjivanju naučenih oblika ponašanja. Potrebna su kontinuirana profesionalna usavršavanja učitelja koja bi im pružila uvid u prirodu i posljedice nasilja preko interneta. Učiteljima treba pružiti jasne informacije, podršku, proceduru prevencije, detektiranja, prijavljivanja i adekvatnog reagiranja na nasilje preko interneta. Trebaju djelovati kao modeli i pomoći učenicima da podrže one koji doživljavaju nasilje. Isto tako, učitelji se trebaju dodatno angažirati oko stvaranja pozitivne atmosfere u učionici i pozitivnih odnosa među učenicima. Roditelje također treba upoznati s metodama nasilja kako bi mogli postavljati granice i pravila pri korištenju interneta jednako kao što to rade za druge oblike dječjeg ponašanja. Neka istraživanja naglašavaju važnost razgovora roditelja s djetetom o nasilju preko interneta i prije nego ga dijete doživi. Roditelji trebaju naglasiti svojoj djeci da nije sramota biti zlostavljan i poticati ih da im se obrate za pomoć ukoliko je trebaju. Nadalje, nastavni bi programi, koji se sastoje od direktnog poučavanja vrijednosti, vježbanja empatije i upotrebe priča i drama te od izravnog učenja o neprikladno ponašanju, mogli pridonijeti smanjivanju broja slučajeva nasilja preko interneta. Važno je napomenuti kako svaka škola mora sebi prilagoditi plan djelovanja i ne može je u potpunosti preuzeti od druge (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2008).

Konačno, treći pristup u borbi protiv nasilja preko interneta jest korištenje tehnologije za blokiranje neželjenih sadržaja ili počinitelja nasilja. U istraživanju koje je proveo National crime prevention council (2007) ispitana su mišljenja učenika o mogućim načinima prevencije nasilja preko interneta. Prema izjavama učenika, najučinkovitiji put prevenciji nasilja preko interneta jest mogućnost blokiranja ljudi koji vrše nasilje (71%). Sljedeća učinkovita metoda je odbijanje prenošenja uvredljivih poruka (62%) i govorenje prijateljima da prestanu vršiti nasilje (56%). 56% sudionika smatra da *online* grupe i pružatelji internetskih usluga trebaju imati moderatore koji će blokirati uvredljive poruke, 45% misle kako bi roditelji trebali reći djeci da je nasilje preko interneta pogrešno i 43% smatra kako se nasilje treba prijaviti odraslima. Odrasli često preporučuju mladima da im se obrate prilikom doživljavanja nasilja preko interneta, brojna istraživanja ukazuju da se mladi primarno obraćaju prijateljima za pomoć, moguće i zbog toga što smatraju da se roditelji i odrasli ne bi znali na odgovarajući način nositi s ovim problemom, ali i zbog straha da će im zabraniti korištenje mobitela i kompjutera u svrhu zaštite (Kowalski, 2008). Uz sve navedene pristupe prevenciji nasilja preko interneta, važno je izdvojiti i naglasiti zaštitne faktore koji će smanjiti učestalost vršnjačkog nasilja. Mnoga istraživanja usmjerena su upravo pronalaženju takvih zaštitnih faktora, a jedan od značajnih je emocionalna inteligencija.

Emocionalna inteligencija

Nasilje preko interneta postalo je globalni problem koji je zaokupio pažnju mnogih stručnjaka koji nastoje otkriti čimbenike koji pridonose pojavi nasilja, ali i one koji smanjuju njegovu učestalost. Jedan od čimbenika koji smanjuju vjerojatnost pojave nasilja preko interneta, ali i tradicionalnog nasilja, jest emocionalna inteligencija. Emocionalna inteligencija je složen konstrukt koji obuhvaća mnoštvo kvaliteta pa je različiti autori konceptualiziraju na različite načine. Neki autori je definiraju kao sposobnost rezoniranja o emocijama (Mayer i Salovey, 1997), a drugi je izjednačavaju s nizom osobina kao što su motivacija za postignuće, optimizam, fleksibilnost, sreća i samopoštovanje (Bar-On, 2006). Salovey, Mayer i Caruso (2004) definirali su emocionalno inteligentnu osobu kao osobu koja percipira emocije, koristi ih u mišljenju, razumijeva njihovo značenje i upravlja njima bolje od drugih. Rješavanje emocionalnih problema vjerojatno zahtjeva manje kognitivnog napora za tu osobu te ona ima i bolje socijalne vještine. Onaj tko posjeduje takve sposobnosti smatra se dobro prilagođenim i emocionalno vještijim pojedincem, a onaj tko ih ne posjeduje u dovoljnoj mjeri može biti oštećen u socijalnom i emocionalnom funkcioniranju (Mayer, DiPaolo i Salovey, 1990).

Sukladno tome, razlikuje se dvije skupine modela emocionalne inteligencije: modeli mentalnih sposobnosti i mješoviti modeli. Najpoznatiji model emocionalne inteligencije, koji emocionalnu inteligenciju tretira kao skup mentalnih sposobnosti, je model Mayera i Saloveya (Mayer i sur., 2004) poznat pod nazivom model četiri grane (engl. *four-branch model*). Uključuje sljedeće četiri razine sposobnosti:

1. percepciju, procjenu i izražavanje emocija
2. emocionalnu facilitaciju mišljenja
3. razumijevanje i analizu emocija: upotrebu emocionalnih znanja
4. reflektivnu regulaciju emocija u promociji emocionalnog i intelektualnog razvoja

Refleksivna regulacija emocija odnosi se na kontrolu izražavanja i kontrolu doživljavanja emocija. Kako dijete raste, razvija se sposobnost kontroliranja emocija, odnosno kontroliranja načina na koji se one izražavaju i načina na koji se doživljavaju. Kod kontrole izražavanja, emocija se može regulirati na razne načine: emocija se skriva, njen intenzitet prikazuje se većim ili manjim nego što jest, jedna emocija se prikazuje kao neka druga i slično. U kontroli doživljavanja emocija primjenjuje se nekoliko načina: smanjenje intenziteta neželjenog osjećaja, izražavanje željenog osjećaja, povećanje intenziteta željenog osjećaja, pretvaranje neželjenog osjećaja u željeni i slično. Regulacija emocija javlja se u dva oblika: svjesni psihički procesi koje subjekt svjesno i voljno primjenjuje kako bi se zaštitio od neugodnog osjećaja i nesvjesni psihički procesi u koje subjekt nema uvid i koji ga automatski štite od neprihvatljivih osjećaja. Bilo da je u pitanju svjesna ili nesvjesna regulacija emocija, ona može biti adekvatna i neadekvatna. Ono po čemu se adekvatna kontrola emocija razlikuje od neadekvatne jest njena racionalnost, odnosno koliko je kontrolna operacija opravdana i korisna i koliko je emocija koje se kontrolira adekvatna. Najveću fleksibilnost i sposobnost prilagodbe ima osoba koja zna izabrati kada je adekvatno da osjeća, a kada je adekvatno da ne osjeća (Milivojević, 2010). Takva kontrola nad vlastitim emocijama poboljšava socijalnu adaptaciju i rješavanje problema te uključuje znanje o tome kako se smiriti nakon stresnih osjećaja ili kako ublažiti stresne emocije kod drugih ljudi (Matthew, Roberts i Zeidner, 2004).

Istraživanje Mayera i sur. (1990) pokazuje da je emocionalna inteligencija u odrasloj dobi prediktor uspješnijeg funkcioniranja u raznim aspektima života, poput akademskog, poslovnog, mentalnog i socijalnog. Tako je, primjerice, pronađena umjerena negativna povezanost između emocionalne inteligencije s usmjeravanjem pažnje i problema s učenjem. Studenti koji su postigli viši rezultat na testu emocionalne inteligencije imaju manje eksternalnih (hiperaktivnost, agresija, rješavanje problema) i internalnih problema (anksioznost, depresija), kao i problema u školi što upućujući na to da je emocionalna

inteligencija važan zaštitni faktor od ozbiljnih psihičkih problema te da doprinosi boljem mentalnom zdravlju (Reynolds i Kamphaus, 1992; prema Brackett, Rivers i Salovey, 2011). Što se tiče uspjeha na radnom mjestu, zaposlenici s višom emocionalnom inteligencijom dobivaju bolje procjene od svojih kolega i supervizora po pitanju interpersonalnih odnosa, tolerancije na stres i potencijalnog vodstva (Lopes, Grewal, Kadis, Gall i Salovey, 2006).

Nadalje, istraživanja ukazuju na to da emocionalna inteligencija doprinosi pozitivnom socijalnom funkcioniranju u smislu boljeg detektiranja tuđih emocionalnih stanja, usvajanja tuđih perspektiva, poticanja komunikacije i reguliranja svojih ponašanja. (Brackett, Warner i Bosco, 2005). Rezultati na testu emocionalne inteligencije su pozitivno povezani sa samoprocjenom veza s obitelji i prijateljima, ali negativno povezani s antagonističkim i konfliktnim vezama s bliskim prijateljima (Lopes, Brackett, Nezlek, Schutz, Selin i Salovey, 2004). Isto tako, pronađeno je da je emocionalna inteligencija povezana s boljim interpersonalnim odnosima kao što su prijateljstvo i brak. U istraživanju Bracketta i sur. (2005) osobe više emocionalne inteligencije izjavljuju o više zadovoljstva i sreće sa svojim partnerom ili supružnikom. S druge strane, ako oba partnera imaju nisku emocionalnu inteligenciju, kvaliteta veze je lošija, a konflikti u vezi češći.

Mnogo istraživanja provedeno je s ciljem ispitivanja povezanosti emocionalne inteligencije i agresivnog ponašanja. Utvrđeno je kako oni pojedinci koji imaju razvijeniju emocionalnu inteligenciju pribjegavaju mirnijem rješavanju sukoba i izbjegavaju izražavanje agresije (Ivanović, 2008), odnosno što je viša razina emocionalne inteligencije, manje je nasilnog ponašanja. Dosadašnja istraživanja utvrdila su najznačajniju povezanost vršnjačkog nasilja sa sposobnošću zauzimanja tuđe perspektive, sposobnošću prepoznavanja i razumijevanja osjećaja te sposobnošću upravljanja emocijama. Rezultati istraživanja pokazuju da se adolescenti s boljim vještinama regulacije emocija češće prosocijalno ponašaju od mladih s lošijim vještinama regulacije emocija (Hubbard i Coie, 1994; Rydell, Berlin i Bohlin, 2003; Spinrad, Eisenberg, Cumberland, Fabes, Valiente, Shepard, Reiser, Losoya i Guthrie, 2006). Također, Herts, McLaughlin i Hatzenbuehler (2012) utvrdili su da emocionalna disregulacija predviđa agresivno ponašanje adolescenata.

Rezultati istraživanja Krulić i Velki (2012) pokazuje da postoji negativna povezanost emocionalne inteligencije i stupnja počinjenog nasilja te pozitivna povezanost nemogućnosti emocionalne regulacije i stupnja doživljenog i počinjenog nasilja. Drugo istraživanje, koje se bavilo sličnom problematikom, ukazuje na negativnu povezanost emocionalne inteligencije i agresivnog ponašanja koja je konzistentna kroz djetinjstvo i odraslu dob (Garcia-Sancho, Salguero, Fernandez-Berrocal, 2014). Problem agresivnosti dobiva još veće razmjere ukoliko

se promatra u kontekstu dugoročnih posljedica do kojih može dovesti. Iako s vremenom dolazi do smanjenja količine agresivnosti, što se može objasniti razvojem samoregulacije, kod manjeg broja mladih dolazi do povećanja agresivnosti čime se povećava i ozbiljnost agresivnih djela poput nasilja u partnerskim i obiteljskim odnosima (Huesmann, Eron, Lefkowitz i Walder, 1984). Stoga ne iznenađuju veliki naponi raznih stručnjaka u otkrivanju čimbenika koji smanjuju učestalost nasilja. Kao što je već navedeno, jedan od čimbenika koji smanjuje vjerojatnost pojave nasilnog ponašanja jest emocionalna inteligencija. Do sada je utvrđena najznačajnija povezanost vršnjačkog nasilja sa sposobnošću upravljanja emocijama, sposobnošću zauzimanja tuđe perspektive te sposobnošću prepoznavanja i razumijevanja osjećaja (Ivanović, 2008). Iz tog razloga jedan od ciljeva ovog istraživanja jest ispitati povezanost emocionalne inteligencije, odnosno sposobnosti upravljanja emocijama s doživljavanjem i činjenjem nasilja preko interneta kao jednog oblika iskazivanja agresivnog ponašanja.

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati učinkovitost programa prevencije nasilja preko interneta kod učenika srednje škole. Odnosno, cilj je bio ispitati je li došlo do promjene u znanju o nasilju preko interneta i u ponašanju na internetu nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta. Također se ispitala povezanost emocionalne inteligencije, činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta.

Problemi i hipoteze

1. Ispitati je li došlo do promjene u znanju o nasilju preko interneta nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta.

H1. Očekuje se statistički značajna razlika na *Upitniku znanja o nasilju preko interneta* nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta. Učenici će nakon provedbe programa prevencije pokazati veće znanje o nasilju preko interneta.

2. Ispitati je li došlo do promjene u ponašanju na internetu nakon provedbe programa prevencije.

H2. Očekuje se statistički značajna razlika na *Skali doživljavanje/činjenje nasilja preko interneta* i na *Upitniku otkrivanja podataka o sebi na internetu* nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta. Učenici će nakon provedbe spomenutog programa pokazati manje rizičnih ponašanja na internetu.

3. Ispitati postoji li povezanost emocionalne inteligencije, doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta.

H3. Očekuje se statistički značajna negativna povezanost između rezultata na *Skali doživljavanje/činjenja nasilja preko interneta* i rezultata na *Testu upravljanje emocijama*. Sudionici koji iskazuju viši rezultat na *Testu upravljanja emocijama*, doživljavati će i činiti manje nasilja preko interneta.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=130$ sudionika 1. Gimnazije u Osijeku od čega je 48 (36,9%) sudionika bilo muškog, a 82 (63,1%) ženskog spola. Dob sudionika kretala se u rasponu od 15 do 18 godina ($M=16,37$, $SD=1,058$). Sudionici su bili učenici prvog, drugog, trećeg i četvrtog razreda srednje škole – po dva razreda u svakoj generaciji od kojih je jedan razred prošao program prevencije nasilja preko interneta, a drugi nije. Iz statističke obrade rezultata izostavljeno je ukupno $N=81$ sudionika zbog neprisustvovanja prvom ili drugom mjerenju. Odnosno, uzeti su podaci samo onih sudionika koji su prisustvovali u oba mjerenja; $N=60$ sudionika tretmanske skupine i $N=70$ sudionika kontrolne skupine.

Instrumenti

Test upravljanja emocijama (Babić Čikeš i Buško; 2013) namijenjen je mjerenju četvrte razine modela Mayera i Saloveya kod učenika rane adolescentne dobi. U testu se nalaze opisi 13 situacija iz svakodnevnog života u kojima se javljaju različiti pozitivni i negativni osjećaji. Za svaku situaciju ponuđeno je 4 ponašanja koja se mogu primijeniti za prevladavanje neugodnih osjećaja ili za pojačavanje ugodnih osjećaja. Zadatak sudionika je da za svako navedeno ponašanje na skali od 1 do 5 procijene korisnost ili štetnost tog ponašanja za ublažavanje neugodnih i pojačavanje ili održavanje ugodnih osjećaja u određenoj situaciji. Ukupni rezultat u ovom testu predstavlja zbroj pojedinačnih rezultata, odnosno točnosti procjene korisnosti svake navedene mogućnosti. Ukupni broj čestica u testu je 52 (13 situacija

x 4 mogućnosti). Kriterij točnosti odgovora je mišljenje stručnjaka, odnosno autora testa. Točnoj procjeni pridruženo je dva boda, susjednoj procjeni jedan bod, a ostalim procjenama nula bodova.

Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta (Cetin, Yaman i Peker, 2011) ispituje doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta u posljednjih godinu dana. Upitnik se sastoji od dva dijela, subskale *Doživljavanje nasilja preko interneta* i subskale *Činjenje nasilja preko interneta*, pri čemu svaki dio sadrži 22 čestice. U prvom dijelu sudionici na skali od 1 (nikad) do 5 (uvijek) procjenjuju je li im se opisano ponašanje dogodilo. U drugom dijelu na jednakim česticama sudionici procjenjuju jesu li se na skali od 1 (nikad) do 5 (uvijek) sami tako ponašali. Faktorskom analizom autori su dobili 3 jednaka faktora za svaki dio: verbalno nasilje preko interneta, skrivanje identiteta te krivotvorenje na internetu. Koeficijenti unutarnje konzistencije za obje subskale iznose 0.89. Ukupan rezultat formira se kao zbroj rezultata svih čestica te se može izražavati po dimenzijama činjenja, odnosno doživljavanja nasilja preko interneta i navedenim faktorima. Minimalan rezultat koji se može ostvariti na subskalama je 22, dok je maksimalni rezultat 110.

Upitnik otkrivanja podataka o sebi na internetu (Milić i Tomašić Humer; 2015) sastoji se od 10 tvrdnji o svakodnevnim ponašanjima na internetu. Primjenjuje se u dvije verzije. Upitnik koji ispunjavaju mlađi sudionici (5. i 6. razred) ne sadrži jednu tvrdnju koja je sadržana u upitniku koji ispunjavaju stariji. Za svaku tvrdnju sudionik treba procijeniti na skali od 1 do 5 (1-nikad, 5-uvijek) koliko je navedeno ponašanje karakteristično za njega. Ukupan rezultat formiran je kao aritmetička sredina odgovora sudionika na svim česticama, pri čemu veća vrijednost ukazuje na višu razinu otkrivanja osobnih podataka na internetu. Minimalan rezultat koji se može ostvariti u ovom upitniku je 1, dok je maksimalan 5.

Upitnik znanja o nasilju preko interneta (Milić i Tomašić Humer; 2015) sastoji se od 15 tvrdnji o svakodnevnim ponašanjima na internetu među kojima je najviše prisutno nasilje preko interneta. Zadatak sudionika je za svaku tvrdnju procijeniti je li ona točna i zaokružiti „da“ ukoliko smatra da je, odnosno zaokružiti „ne“ ukoliko smatra da nije. Od 15 tvrdnji navedenih u upitniku, 12 je točnih dok su 3 tvrdnje netočne. Upitnik je namijenjen učenicima starijih razreda osnovne škole (predmetna nastava) i učenicima srednjih škola. Primjenjuje se u dvije verzije. Upitnik koji ispunjavaju mlađi sudionici (5. i 6. razred) ne sadrži dvije tvrdnje koje su sadržane u upitniku koji ispunjavaju stariji. Svaka ispravno procijenjena tvrdnja boduje se jednim bodom dok se neispravno procijenjena tvrdnja boduje s nula bodova (odnosno, ne

boduje se). Maksimalan broj bodova koje sudionik istraživanja na ovom upitniku može ostvariti je 15, a minimalan 0.

Postupak

Prije provedbe istraživanja tražila se usmena suglasnost za sudjelovanje učenika u istraživanju od ravnateljice škole i Učiteljskog vijeća. Ravnatelju škole uputilo se pismo s relevantnim podacima o istraživanju i zamolbom za suglasnost. Na početku se učenicima pročitala uputa koja uključuje obrazloženje pitanja povjerljivosti podataka, obrazloženje prava sudionika istraživanja, pismenu suglasnost za sudjelovanje u istraživanju i upute za popunjavanje upitnika. Istraživanje se sastojalo od mjerenja u tretmanskoj i kontrolnoj skupini, provođenja programa prevencije u tretmanskoj skupini i drugog mjerenja u tretmanskoj i kontrolnoj skupini nakon provedenog programa prevencije. Program prevencije nasilja preko interneta sastojao se od 4 radionice: 1. radionica obrađivala je prednosti i rizike ponašanja na internetu, 2. radionica bavila se upoznavanjem uzroka, oblika i posljedica e-nasilja i rizičnih ponašanja na internetu, 3. radionica obrađivala je temu sigurnog ponašanja na internetu i 4. radionica odnosila se na promicanje sigurnih ponašanja na internetu. Svaka radionica trajala je 1 školski sat (45 minuta). Program prevencije uključivao je i radionice za roditelje koje su se održavale na roditeljskim sastancima. Radionice za roditelje bile su neuspješne zbog slabog odaziva roditelja.

Rezultati

Deskriptivna analiza

Prije provedbe statističkih analiza, promotrit će se podaci vezani za ponašanje na internetu koji su dobiveni na ispitivanom uzorku. U tablici 1. prikazane su frekvencije i postotci najčešćih ponašanja na internetu učenika srednje škole 1. Gimnazije u Osijeku prije i nakon provedbe programa prevencije. U tablici 2. prikazani su podaci sudionika koji su izostavljeni iz istraživanja zbog neprisustvovanja prvom ili drugom mjerenju.

Tablica 1. Frekvencije i postotci najčešćih ponašanja na internetu učenika srednje škole 1. Gimnazija u Osijeku u prvom i drugom mjerenju ($N=130$)

	Prvo mjerenje	Drugo mjerenje
--	---------------	----------------

Varijable		<i>Frekvencija</i>	<i>%</i>	<i>Frekvencija</i>	<i>%</i>
Najčešća ponašanja na internetu	Internetu najčešće pristupaju preko mobitela	93	71.5	98	75.4
	Na internetu se najčešće dopisuje s prijateljima	97	74.6	101	77.7
	Ima otvoren račun na Facebooku	128	98.5	128	98.5
	Ne igraju igrice	56	43.4	57	43.8

Napomena: % = postotak sudionika određenih skupina

Tablica 2. Frekvencije i postotci za varijable spol, skupina i najčešćih ponašanja na internetu učenika srednje škole 1. Gimnazija u Osijeku koji su sudjelovali samo u prvom ($N=52$) i samo u drugom mjerenu ($N=29$)

Varijable		Prvo mjerenje		Drugo mjerenje	
		<i>Frekvencija</i>	<i>%</i>	<i>Frekvencija</i>	<i>%</i>
Spol	Ženski	39	75	11	37.9
	Muški	13	25	18	62.1
Skupina	Kontrolna	21	40.4	17	58.6
	Tretmanska	31	59.6	12	41.4
Najčešća ponašanja na internetu	Internetu najčešće pristupaju preko mobitela	44	84.6	22	78.6
	Na internetu se najčešće dopisuje s prijateljima	45	86.5	21	72.4
	Ima otvoren račun na Facebooku	52	100	27	93.1
	Ne igraju igrice	29	55.8	16	57.1

Napomena: % = postotak sudionika određenih skupina

U prvom mjerenu sudjelovalo je $N=182$ sudionika od kojih je $N=121$ ženskih sudionika i $N=61$ muških i koji su bili raspoređeni u kontrolnu ($N=91$) i eksperimentalnu ($N=91$) skupinu.

U drugom mjerenju došlo je do osipanja sudionika i mjerenju nije pristupilo $N=52$ sudionika, ali je pristupilo $N=29$ sudionika koji nisu prisustvovali prvom mjerenju. Ovaj problem kontrolirao se na način da se statistička analiza ograničila samo na one sudionike koji su sudjelovali u oba mjerenja pa je iz toga razloga iz istraživanja izbačeno ukupno $N=81$ sudionik. Izbacivanje sudionika iz istraživanja nije značajno utjecalo na sastav sudionika, odnosno, odnosno omjer muških ($N=48$) i ženskih ($N=82$) sudionika, kao i sudionika u kontrolnoj ($N=70$) i tretmanskoj ($N=60$) skupini nije se značajno promijenio. Iz tog razloga, kao i iz razloga da je uzorak, nakon izbacivanja sudionika, ostao dovoljno velik ($N=130$), generalizacija dobivenih rezultata nije narušena.

Ispitalo se prosječno vrijeme koje su sudionici dnevno proveli koristeći internet. Provedbom statističkog postupka analize varijance za zavisne uzorke, ustanovljeno je da nema glavnog efekta skupine, ali se pojavljuje glavni efekt tretmana ($F(1,118)=7.873$, $p<.01$) što znači da su učenici značajno manje vremena provodili na internetu u drugom mjerenju ($M=4.05$, $SD=0.228$) nego u prvom ($M=4.66$, $SD=0.312$). Isto tako, pronađena je interakcija tretmana i grupe ($F(1,118)=8.283$, $p<.01$) Tretmanska skupina je dnevno na internetu provodila značajno više vremena u prvom mjerenju ($M=5.25$, $SD=4.379$) nego u drugom ($M=4.01$, $SD=2.581$), dok se za kontrolnu skupinu može reći da količina vremena provedena na internetu ostala približno ista u prvom ($M=4.07$, $SD=2.248$) i u drugom mjerenju ($M=4.08$, $SD=2.416$). Iz ovoga je vidljivo da postoji i značajna razlika tretmanske i kontrolne skupine u prvom mjerenju u smjeru da su učenici iz tretmanske skupine dnevno na internetu provodili oko 70 minuta više nego učenici iz kontrolne skupine prije provedbe tretmana (učenici iz tretmanske skupine provodili su 5 sati i 15 minuta, a učenici iz kontrolne skupine 4 sata i 4 minute). Nakon tretmana, učenici iz tretmanske skupine provodili su 4 sata, a učenici kontrolne skupine 4 sata i 4.5 minute. Iz ovog je vidljivo da postoji početna neujednačenost skupina što navodi na postavljanje pitanja o tome koliko je škola uistinu pratila naputak da se tretmanski i kontrolni razredi biraju po slučaju. Ovi rezultati mogu se objasniti prisustvovanju tretmanske skupine programu prevencije nasilja preko interneta i činjenici da su učenici usvojili i primijenili određena sigurna ponašanja na internetu. Međutim, treba uzeti u obzir kako je na ovakav rezultat mogao utjecati i niz vanjskih nekontrolabilnih faktora među kojima je i vrijeme u školskoj godini kad su učenici pristupili drugom mjerenju. Naime, drugo mjerenje provodilo se u svibnju kad se povećavaju školske obveze zbog čega su, posljedično, učenici provodili manje vremena na internetu.

U prvom mjerenju, najviše sudionika je izjavio kako internetu najčešće pristupa preko mobitela (71.5%), zatim preko osobnog računala kojeg dijeli s ukućanima (24.6%) i preko

osobnog računala kojeg koriste samo oni (21.5%). Najmanje sudionika pristupa internetu preko tableta (2.3%) i preko Playstationa (0.8%). U drugom mjeranju, podaci ostaju približno isti. Učenici i dalje najčešće pristupaju internetu preko mobitela (75.4%), a najmanje sudionika pristupa internetu preko tableta (2.3%).

Na pitanje što najčešće rade na internetu, najviše sudionika je izjavio kako se najčešće dopisuju s prijateljima (74,6%), slušaju glazbu (46,9%) i traže podatke koji ih zanimaju ili im trebaju za savladavanje gradiva (30,8%). Najmanji postotak sudionika (10,8%) prati aktivnosti grupa na društvenim mrežama. U drugom mjeranju sudionici također izjavljuju kako se najčešće dopisuju s prijateljima (77.7%), slušaju glazbu (51.5%) i traže podatke koji ih zanimaju ili im trebaju za savladavanje gradiva (29.2%).

Najviše sudionika ima otvoren račun na društvenoj mreži Facebook (98.5%), potom na Instagram-u (60%), Tumblr-u (20%), Google+-u (19.2%) i Twitter-u (10.8%). Manji broj sudionika ima otvoren račun na Ask.fm-u (9.2%), Viber-u (3.8%) i Youtube-u (2.3%), a najmanji broj sudionika ima korisnički račun na Gmail-u i MSN-u (0,8%). Također, u drugom mjeranju, najviše sudionika i dalje izjavljuje da ima otvoren račun na društvenoj mreži Facebook (98.3%), Instagram (73.3%), Google+ (23.3%) i Tumblr (25%), a manji postotak sudionika ima otvoren račun na Twitter-u (13.3%), Viber-u i Youtube-u (3.3%).

Kada se sudionike upitalo koliko često igraju igrice, njih 43.4% je odgovorilo da uopće ne igraju igrice, 33.3% je odgovorilo da ih igra nekoliko puta mjesečno, 11.6% ih igra 2-3 puta tjedno i 11.6% svaki dan. Najviše sudionika igrice igra preko stranica na kojoj je igrice (20.8%) i preko Facebook-a (19.2%). U drugom mjeranju, njih 43.8% je odgovorilo da ne igra igrice, 36.2% ih je odgovorilo da ih igra nekoliko puta mjesečno, 10% ih igra 2-3 puta tjedno ili svaki dan. Kao i u prvom mjeranju, najviše sudionika igrice igra preko stranica na kojoj je igrice (23.8%) i preko Facebook-a (20%).

Na pitanje jesu li u posljednjih godinu dana doživjeli neugodne ili uznemirujuće situacije na internetu, 71.5% sudionika je odgovorilo da nikad nisu doživjeli neugodne situacije na internetu. 13.8% sudionika je jednom doživjelo uznemirujuću situaciju na internetu, 12.3% rijetko, 0.8% ponekad, a 1.5% sudionika često (nekoliko puta mjesečno). Nakon što su doživjeli uznemirujuću situaciju na internetu, najviše sudionika se obratio prijateljima (21.5%) i roditeljima (10.8%), a najmanje profesorima (2.3%) i poznanicima (0.8%), dok se 2.3% sudionika nije nikome obratilo. U drugom mjeranju, 76.9% sudionika je odgovorilo da nikad nisu doživjeli neugodne ili uznemirujuće situacije na internetu. 9.2% sudionika je jednom

doživjelo uznemirujuću situaciju na internetu, 10.8% rijetko, 2.3% ponekad, a 0.8% sudionika često (nekoliko puta mjesečno). Nakon što su doživjeli uznemirujuću situaciju na internetu, najviše sudionika se obratio prijateljima (17.7%) i roditeljima (6.2%), a najmanje profesorima (1.5%) i poznanicima, dok se 0.8% sudionika nije nikome obratilo.

Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka

Prije provedbe daljnje statističke obrade, provjeren je normalitet distribucija rezultata na svim korištenim upitnicima (*Test upravljanja emocijama*, *Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta*, *Upitnik otkrivanja podataka o sebi na internetu* i *Upitnik znanja o nasilju preko interneta*) u prvom i drugom mjerenju. Kolmogorov-Smirnovljevim testom utvrđeno je da distribucija rezultata svih navedenih varijabli statistički značajno odstupa od normalne raspodjele ($p < .01$) u prvom i drugom mjerenju (tablica 3). S obzirom na to da distribucije mjerenih rezultata nisu normalne, preporuča se upotreba neparametrijskih testova. No prije njihove upotrebe, pristupilo se provjeri indeksa asimetričnosti i spljoštenosti. Rezultati na *Testu upravljanja emocijama* i *Upitniku znanja o nasilju preko interneta* na drugom mjerenju imaju negativno asimetričnu distribuciju, odnosno, grupiraju se oko viših vrijednosti, dok rezultati *Upitniku znanja o nasilju preko interneta* na prvom mjerenju, *Skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta* u oba mjerenja i *Upitnika otkrivanja podataka na internetu* u oba mjerenja imaju pozitivno asimetričnu distribuciju, odnosno grupiraju se oko nižih vrijednosti. Klein (1998) tvrdi da je opravdano primijeniti parametrijske testove ukoliko je indeks asimetričnosti manji od 3, a indeks spljoštenosti manji od 10. Kao što se može vidjeti iz tablice 3., svi navedeni indeksi asimetričnosti i spljoštenosti kreću se ispod navedenih vrijednosti. Također, primjenom Leveneovog testa ustanovljeno je da su varijance svih navedenih varijabli homogene. Stoga su su iz tog razloga, kao i iz razloga da je uzorak dovoljno velik, u daljnoj statističkoj obradi rezultata korišteni parametrijski testovi.

Tablica 3. Deskriptivno-statistički podaci Testa upravljanja emocijama, Skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta, Upitnika otkrivanja podataka o sebi na internetu i Upitnika znanja o nasilju preko interneta u prvom i drugom mjeranju (N=130)

Upitnici	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min</i> (teorijski <i>min i max</i>)	<i>max</i> (15)	Kolmogorov- Smirnov test	Indeks asimetričnosti	Indeks spljoštenosti
Znanje o nasilju1	13.65	2.092	9 (0)	15 (15)	0.247*	1.240	9.938
Znanje o nasilju2	13.31	2.561	3 (0)	15 (15)	0.243*	-0.296	7.824
Doživljavanje1	30.66	10.013	22 (22)	69 (110)	0.203*	2.420	6.203
Činjenje 1	29.48	6.308	22 (22)	48 (110)	0.123*	0.892	0.220
Doživljavanje2	30.07	11.041	22 (22)	72 (110)	0.232*	2.011	3.904
Činjenje2	29.23	8.962	22 (22)	64 (110)	0.210*	2.109	4.796
Otkrivanje podataka1	1.92	0.350	1 (1)	4 (5)	0.136*	1.268	3.993
Otkrivanje podataka2	2.01	0.491	1 (1)	4 (5)	0.156*	1.423	3.069
Upravljanje emocijama	56.01	12.207	25 (0)	76 (104)	0.125*	-0.875	0.169

Napomena: * $p < .01$ Znanje o nasilju1= Upitnik znanja o nasilju preko interneta primijenjen u prvom mjeranju; Znanje o nasilju2 = Upitnik znanja o nasilju preko interneta primijenjen u drugom mjeranju; Doživljavanje1= Subskala doživljavanja nasilja preko interneta primijenjena u prvom mjeranju; Doživljavanje2= Subskala doživljavanja nasilja preko interneta primijenjena u drugom mjeranju; Činjenje1= Subskala činjenja nasilja preko interneta primijenjena u prvom mjeranju; Činjenje2= Subskala činjenja nasilja preko interneta primijenjena u drugom mjeranju; Otkrivanje podataka1= Upitnik otkrivanja podataka o sebi na internetu primijenjen u prvom mjeranju; Otkrivanje podataka2= Upitnik otkrivanja podataka o sebi na internetu primijenjen u drugom mjeranju; Upravljanje emocijama= Test upravljanja emocijama; p = vjerojatnost

Testiranje učinkovitosti programa prevencije nasilja preko interneta

Kako bi se odgovorilo na prvi problem istraživanja, odnosno provjera učinkovitosti programa prevencije na znanje o nasilju preko interneta, proveden je postupak analize varijance za zavisne uzorke na rezultatima *Upitnika znanje o nasilju preko interneta* (tablica 4).

Tablica 4. Rezultati analize varijance za zavisne uzorke provedene na rezultatima *Upitnika znanja o nasilju preko interneta* kod učenika srednje škole ($N=130$)

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Glavni efekt tretmana	1	3.901	.053
Glavni efekt skupine	1	0.106	.745
Interakcija tretmana x skupine	1	0.154	.696

Napomena: *df*= stupnjevi slobode; *F*= F-omjer; *p*= vjerojatnost

Analiza varijance za zavisne uzorke pokazala je da glavni efekti tretmana i glavni efekt skupine te interakcija tretmana i skupine nisu značajni. Stoga, prva hipoteza, kojom se očekivalo da će učenici nakon provedbe programa prevencije pokazati veće znanje o nasilju preko interneta, nije potvrđena.

Kako bi se odgovorilo na drugi problem istraživanja, odnosno provjera učinkovitosti programa prevencije na ponašanja na internetu, proveden je postupak analize varijance za zavisne uzorke na rezultatima *Skale doživljavanja/činjenje nasilja preko interneta* i na *Upitniku otkrivanje podataka o sebi na internetu*. Kako se *Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta* sastoji od dvije subskale (*Subskala činjenja nasilja preko interneta* i *Subskala doživljavanja nasilja preko interneta*) promotrit će se rezultati za svaku subskalu pojedinačno

Tablica 5. Rezultati analize varijance za zavisne uzorke provedene na rezultatima *Subskale doživljavanja nasilja preko interneta* kod učenika srednje škole ($N=130$)

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Glavni efekt tretmana	1	0.327	.569
Glavni efekt skupine	1	4.742	.032*
Interakcija tretmana x skupine	1	0.939	.335

Napomena: * $p < .05$; *df*= stupnjevi slobode; *F*= F-omjer; *p*= vjerojatnost

Iz tablice 5. se može vidjeti kako nema glavnog efekta tretmana, niti se pojavljuje interakcija tretmana i skupine. Međutim, pojavljuje se glavni efekt skupine ($F(1,99)=4.742$, $p < .05$). Usporedbom aritmetički sredina, vidljivo je da je tretmanska skupina ($M=33.72$, $SD=1.663$) statistički značajno više doživljavala nasilje preko interneta od kontrolne skupine ($M=28.81$, $SD=1.521$).

Tablica 6. Rezultati analize varijance za zavisne uzorke provedene na rezultatima *Subskale činjjenja nasilja preko interneta* kod učenika srednje škole ($N=130$)

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Glavni efekt tretmana	1	0.135	.714
Glavni efekt skupine	1	4.660	.033*
Interakcija tretmana x skupine	1	0.202	.654

Napomena: * $p < .05$; *df*= stupnjevi slobode; *F*= F-omjer; *p*= vjerojatnost

Pokazalo se da nema glavnog efekta tretmana, niti se pojavljuje interakcija tretmana i skupine. Međutim, pojavljuje se glavni efekt skupine ($F(1,100)=4.660$, $p < .05$). Usporedbom aritmetički sredina, vidljivo je da je tretmanska skupina ($M=31.49$, $SD=1.112$) statistički značajno više činila nasilje preko interneta od kontrolne skupine ($M=28.25$, $SD=1.008$).

Tablica 7. Rezultati analize varijance za zavisne uzorke provedene na rezultatima *Upitnika otkrivanja podataka o sebi na internetu* kod učenika srednje škole ($N=130$)

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Glavni efekt tretmana	1	3.610	.060
Glavni efekt skupine	1	0.062	.803
Interakcija tretmana x skupine	1	3.256	.074

Napomena: *df*= stupnjevi slobode; *F*= F-omjer; *p*= vjerojatnost

Iz tablice 7. se može vidjeti kako nema glavnog efekta tretmana, glavnog efekta skupine, niti se pojavljuje interakcija tretmana i skupine. Iz navedenih podataka, može se zaključiti kako druga hipoteza, kojom se očekivalo da će učenici nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta pokazati manje rizičnih ponašanja na internetu, nije potvrđena.

Kako bi se ispitala povezanost emocionalne inteligencije i rezultata na *Skali doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta*, korišten je Pearsonov koeficijent korelacije. Kako se *Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta* sastoji od dvije subskale (*Subskala činjjenja nasilja preko interneta* i *Subskala doživljavanja nasilja preko interneta*) promotrit će se i povezanost rezultata između ove dvije subskale (tablica 8).

Tablica 8. Povezanost rezultata na *Testu upravljanja emocijama*, rezultata na *Subskali doživljavanja nasilja preko interneta* i rezultata na *Subskali činjenje nasilja preko interneta* kod učenika srednje škole ($N=130$)

	Subskala doživljavanja nasilja preko interneta	Subskala činjenja nasilja preko interneta	Test upravljanja emocijama
Subskala doživljavanja nasilja preko interneta	1		
Subskala činjenja nasilja preko interneta	.77*	1	
Test upravljanja emocijama	-.06	-.26*	1

Napomena: * $p < .01$

Postoji statistički značajna niska negativna povezanost između rezultata na *Testu upravljanja emocijama* i rezultata na *Subskali činjenja nasilja preko interneta* ($r = -.26, p < .01$) što upućuje na to da oni sudionici koji su ostvarili viši rezultat na *Testu upravljanja emocijama* čine manje nasilja preko interneta. Također, pronađena je statistički značajna visoka pozitivna povezanost između rezultata na *Subskali činjenje nasilja preko interneta* i rezultata na *Subskali doživljavanja nasilja preko interneta* ($r = .77, p < .01$) što upućuje na to da oni sudionici koji čine nasilje preko interneta ga ujedno i doživljavaju. Treća hipoteza je djelomično potvrđena. Očekivalo se da će oni sudionici koji su pokazali veći rezultat na *Testu upravljanja emocijama*, činiti i doživljavati manje nasilja preko interneta.

Rasprava

Sa sve većom dostupnošću tehnologije, nasilje preko interneta postalo je globalni problem s kojim se bore mnogi stručnjaci. U tu svrhu napravljeni su mnogi programi prevencije čiji je cilj educirati djecu o opasnostima interneta i posljedicama nasilja preko interneta. Ovo istraživanje provedeno je s ciljem ispitivanja učinkovitosti programa prevencije nasilja preko interneta kod učenika srednje škole. Odnosno, cilj istraživanja je bio ispitati je li došlo do promjene u znanju o nasilju preko interneta i u ponašanju na internetu nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta te ispitati povezanost emocionalne inteligencije, doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta kod učenika srednje škole.

Prva hipoteza kojom se očekivalo da će učenici, nakon provedbe programa prevencije, pokazati veće znanje o nasilju preko interneta, nije potvrđena. Ovi rezultati nisu u skladu s rezultatima drugih istraživanja koji upućuju na to da sudjelovanje u programu prevencije nasilja preko interneta povećava znanje o sigurnosti korištenja interneta (Chibnall i sur., 2006). Mishna i sur. (2009) su među ostalim programima, evaluirali i KidSmart program prevencije razvijen nakon provedena kratkog pilot istraživanja sa svrhom educiranja djece, učitelja i roditelja o opasnostima interneta povećanjem njihovog znanja i svjesnosti o opasnostima na internetu. Naglasak ovog programa je na nužnosti uključivanja roditelja i učitelja u sam program prevencije kako bi on bio uspješan. Također, rezultati istraživanja pokazuju kako su učenici posebno rezonantni na materijale koje se prenose kroz više medija i koji uključuju interakcije licem u lice, prikaz slučajeva i priče u kojima se učenici mogu poistovjetiti s emocijama likova. Važno je napomenuti da materijali moraju biti prilagođeni dobnoj skupini, povezani s kurikulumom i biti dostupni profesorima prije provođenja programa. Program prevencije, korišten u svrhe ovog istraživanja, uključivao je radionice za roditelje koje nisu bile uspješne zbog slabog odaziva. Također, učenici drugih, trećih i četvrtih razreda su u evaluacijama izjavili kako radionice smatraju prikladnijim za učenike završnih razreda osnovnih škola.

Druga hipoteza, kojom se očekivalo da će učenici nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta pokazati manje rizičnih ponašanja na internetu, također nije potvrđena. Podaci dobiveni analizom varijance za zavisne uzorke pokazuju da program prevencije nije imao učinka na doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta, kao ni na otkrivanje osobnih podataka na internetu kod sudionika koji su prošli program prevencije. Ovi rezultati mogu se objasniti ako se uzmu u obzir završne evaluacije učenika gdje su izjavili kako se ne smatraju potencijalnim žrtvama nasilja, te sukladno tome, ne čine ništa po pitanju zaštite svojih osobnih

podataka na internetu. Ovi rezultati u skladu su s rezultatima drugih istraživanja koji upućuju na to da sudjelovanje u programu prevencije nasilja preko interneta ne utječe značajno na stavove prema sigurnom korištenju interneta ili na vjerojatnost objavljivanja osobnih informacija te na doživljavanje nasilja preko interneta. Učenici su se i dalje upuštali u rizična ponašanja poput pristupanja neprimjerenim sadržajima na internetu, otkrivanje adrese svoje elektroničke pošte, osobnog imena i lozinke, opisa svog izgleda ili odavanja imena svoje škole (Chibnall i sur., 2006). Ostala istraživanja navode da programi prevencije imaju značajan učinak na doživljavanje nasilja, ali ne i na činjenje nasilja preko interneta (Bumpas, 2015). Također, sudeći po završnim evaluacijama, učenici su već bili upoznati s problematikom kojom se program prevencije bavio te su sam program prevencije smatrali previše jednostavnim te primjerenijim za osnovnu školu. Treba napomenuti kako učenici 1. Gimnazije često sudjeluju u različitim radionicama zbog čega je moglo doći do zasićenja materijalom i odbijanja sudjelovanja na primjeren način. Isto tako, poznato je kako je adolescente puno teže navesti da promjene mišljenje i stavove te usvoje odgovarajuće oblike ponašanja od mlađe djece. Razvojna istraživanja pokazuju kako je osnovnoškolska dob period u kojem postoji najveća mogućnost preventivnog i intervencijskog djelovanja te da su takve intervencije učinkovitije od onih u ranijim ili kasnijim razdobljima života (Eron, Huesmann, Spindler, Guerra, Henry, Tolan i VanAcker, 2002).

Uporabom analize varijance za zavisne uzorke na rezultatima *Skale doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta*, dobiven je značajan glavni efekt skupine. Odnosno tretmanska skupina značajno je više doživljavala i činila nasilje od kontrolne skupine, ali obje skupine činile su razmjerno malo nasilja s obzirom na to da je teorijski maksimalan rezultat skale 110. Uzrok ovakvim rezultatima možemo tražiti u metodologiji. Neki vanjski faktori, poput suparništva kontrolne skupine s tretmanskom, su mogli utjecati na zavisnu varijablu stvarajući lažan dojam djelotvornosti intervencije ili djelujući u suprotnom smjeru. Kontrolna skupina, od koje se očekivao slabiji učinak, bude dodatno motivirana dati bolji rezultat ili čak izokrenuti očekivane rezultate (Milas, 2005). Pretpostavljajući da su učenici kontrolne skupine bili upoznati sa sadržajem programa prevencije putem interakcije s tretmanskom skupinom, možemo zaključiti kako su zbog toga bili motivirani pokazati kako su jednako dobri kao i učenici koji su prisustvovali programu prevencije. Odnosno, kontrolna skupina je izjavila da je doživjela i činila manje nasilja preko interneta od tretmanske skupine. Međutim, moguće je da su tretmanski razredi bili uspješniji u prepoznavanju nasilja preko interneta nakon sudjelovanja u radionicama. Također, postoji mogućnost početne neujednačenosti skupina budući da su se

tretmanska i kontrolna skupina razlikovale u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta i prije provedbe programa prevencije zbog čega se nameće pitanje jesu li tretmanski i kontrolni razredi zaista birani po slučaju. Ovi rezultati ukazuju na kompleksnost problema nasilja preko interneta te upozoravaju na činjenicu da u onim slučajevima kad programi prevencije unaprijede znanje djece o nasilju preko interneta, to neće nužno utjecati na promjenu njihova ponašanja na internetu.

Konačno, trećom hipotezom nastojala se ispitati povezanost emocionalne inteligencije, činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta. Može se zaključiti da je treća hipoteza djelomično potvrđena budući da je pronađena statistički značajna niska negativna povezanost između rezultata na *Testu upravljanja emocijama* i rezultata na *Subskali činjenja nasilja preko interneta* ($r=-.26, p<.01$) ali ne i između rezultata na *Testu upravljanja emocijama* i rezultata na *Subskali doživljavanja nasilja preko interneta*. Oni sudionici koji su ostvarili viši rezultat na *Testu upravljanja emocijama*, čine manje nasilja preko interneta. Ovakvi rezultati bili su očekivani budući da prijašnja istraživanja također ukazuju na negativnu povezanost emocionalne inteligencije i stupnja počinjenog nasilja te pozitivnu povezanost između nemogućnosti emocionalne regulacije i stupnja doživljenog i počinjenog nasilja (Krulić i Velki, 2012). Ovi rezultati upućuju na zaključak kako emocionalno kompetentne osobe bolje upravljaju svojim emocionalnim reakcijama, a samim time i svojim ponašanjem te su uspješne u prepoznavanju i interpretiranju vlastitih i tuđih osjećaja. Dok osobe kod kojih su navedene sposobnosti slabo izražene, izložene su riziku socijalno neprilagođenog ponašanja koje se može manifestirati kroz nasilje. Nemogućnost primjerenog i adekvatnog izražavanja emocija i problema navodi pojedinca da ih izrazi na manje primjeren, potencijalno štetan način za sebe, ali i za druge ljude.

Emocionalno kompetentne osobe sposobne su koristiti zrele psihološke mehanizme obrane u svrhu zaštite vlastitog psihičkog zdravlja. Psihološki mehanizmi obrane su realne, fleksibilne misli i aktivnosti koje vode do rješavanja problema i na taj način reduciraju negativne efekte nasilja. Oni su ključne komponente u službi održavanja emocionalne ravnoteže i dobrog psihičkog zdravlja. Jedan od četiri bitne funkcije mehanizama obrane je i kontroliranje izražavanja emocija unutar prihvatljivih granica (Vaillant, 1992; prema Kolenović-Đapo, Drače i Hadžiahmetović, 2015). Zreli mehanizmi obrane, kao što su humor, sublimacija, altruizam, anticipacija, samopotvrđivanje i supresija, mogu biti svjesno kontrolirani (Bowins, 2004). Može se zaključiti da oni pojedinci koji su ostvarili visok rezultat na *Testu upravljanja emocijama*, svjesno donose odluke da se ne investiraju u određenu emociju i kontroliraju svoje afekte. Na taj način koriste psihološki mehanizam supresije koji se još

definira i kao proces dobre samokontrole. Isto tako sposobni su koristiti i ostale mehanizme obrane u svrhu protekcije od percipirane psihičke opasnosti i čuvanja vlastitog psihološkog integriteta.

Također, pronađena je statistički značajna visoka pozitivna povezanost između rezultata na *Subskali činjenje nasilja preko interneta* i rezultata na *Subskali doživljavanja nasilja preko interneta* ($r=.77, p<.01$) što upućuje na to da oni sudionici koji čine nasilje preko interneta ga ujedno i doživljavaju. Ovi rezultati su u skladu s rezultatima istraživanja koje su proveli Beran i Li (2007) koje pokazuje umjereno značajnu pozitivnu povezanost između činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta ($r=.46, p<.01$). Također, u istraživanju koje je provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003) navodi se da 8% djece svakodnevno čini i doživljava nasilje što ih čini reaktivnim žrtvama. Tim terminom opisuju se djeca koja više nisu mogla izdržati razinu nasilja od strane vršnjaka pa su reagirale nasilno na nasilje. Važno je napomenuti da je s dobi sve manji broj djece koji su samo žrtve nasilja, a raste broj djece koja su i žrtve i počinitelji nasilja. Međutim, treba uzeti u obzir metodološki problem mjerenja varijabli gotovo istovjetnim instrumentom. *Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta* sastoji se od dvije subskale gdje su navedeni isti opisi ponašanja na internetu. Na taj način dio zajedničke varijance promatranih varijabli, odnosno proporcija faktora koji su odgovorni za dobiveni stupanj sukladnosti u variranju rezultata, je sigurno određen istom metodom.

Nedostaci provedenog istraživanja

Nedostaci ovog istraživanja nalaze se u njegovoj metodologiji. Osipanjem sudionika uzorak je smanjen, međutim to nije značajno utjecalo na sastav sudionika budući da je omjer muških i ženskih te sudionika u kontrolnoj i tretmanskoj skupini ostao približno jednak, a uzorak dovoljno velik zbog čega nije narušena generalizacija rezultata.

Značajan nedostatak programa bila je i neuspješnost radionica za roditelje. Svojim nedolaskom roditelji su pokazali da nasilje preko interneta ne smatraju važnim problemom ili ga smatraju tuđim problemom, a ne problemom s kojim se njihova djeca suočavaju ili mogu suočiti. Mnoga istraživanja potvrđuju da, kako bi program prevencije bio uspješan, uključenost roditelja je nužna. Valcke, Schellens, Keer i Gerarts (2006) u svom istraživanju koje je obuhvaćalo 78 osnovnih škola izvješćuju kako je samo roditeljska kontrola upotrebe interneta bila značajno povezana sa smanjenim rizičnim ponašanjem djece na internetu. Roditelje treba upoznati s problemom nasilja preko interneta kako bi mogli postavljati granice i pravila pri korištenju interneta te razgovarati s djetetom o nasilju preko interneta i prije nego ga dijete doživi ili počini. Na taj način dijete će biti spremnije suočiti se s nasiljem ako se ono dogodi i

adekvatno reagirati na njega te će biti manje vjerojatno upustiti se u činjenje nasilja preko interneta.

Nadalje, postoji mogućnost početne neujednačenosti skupina budući da su se kontrolna i tretmanska skupina razlikovale u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta, kao i u količini vremena koje provode na internetu, zbog čega se nameće mogućnost da nisu birane po slučaju. Ostali nedostaci istraživanja uključuju korištenje upitnika samoprocjene gdje postoji vjerojatnost davanja socijalno poželjnih odgovora i upitna mogućnost prepoznavanja i točnog izvještavanja sudionika o svojim osjećajima i ponašanjima. Budući da su sudionici bili učenici srednje škole, bilo je teško utjecati na promjenu njihovog mišljenja i duboko usađenih stavova te na usvajanje odgovarajućih oblika ponašanja. Također, vrijeme provođenje radionica je moglo utjecati na zavisnu varijablu, budući da su učenici, a pogotovo maturanti, bili opterećeni drugim obavezama na kraju školske godine. Konačno, kontrola vanjskih činitelja nije prisutna u korelacijskim istraživanjima zbog čega se ne može zaključivati o uzročno-posljedičnim vezama među ispitivanim varijablama.

Implikacije rada i smjernice za buduća istraživanja

Ovo istraživanje pokazalo je kako program prevencije nije imao učinka na učenike srednje škole. Iako razloge možemo tražiti u metodologiji, u ovom dijelu ćemo se fokusirati na sam program prevencije i načine njegovog poboljšanja za potrebe budućih istraživanja.

Rezultati ovog istraživanja i istraživanja koji su se bavili sličnom problematikom, upućuju na to kako bi buduća programa prevencije trebali dodatno proučiti povezanost između znanja o nasilju preko interneta i sigurnosti na internetu s rizičnim ponašanjem preko interneta. Nadalje, poželjno je da se programi prevencije nasilja preko interneta provode već u nižim razredima osnovne škole budući da sve mlađa djeca imaju pristup internetu te lakše prihvaćaju savjete i usvajaju znanja o nasilju preko interneta od starije djece. U prilog tome govori činjenica da su u ovom istraživanju prvi razredi srednje škole najbolje prihvatili radionice. Bili su vrlo angažirani u sudjelovanju u aktivnostima i raspravama te su izjavili kako su im radionice bile korisne. Dok su učenici viših razreda izjavili da su već upoznati s programom i da ga smatraju primjerenijim višim razredima osnovne škole. Također, kako učenici 1. Gimnazije često sudjeluju na raznim radionicama, potrebno je provjeriti rezultate ovog istraživanja na većem uzorku škola različitih usmjerenja. Zbog provođenja radionica na kraju školske godine, učenici su mogli biti demotivirani i pod stresom zbog drugih obaveza, zbog čega bi bilo korisnije provoditi radionice početkom školske godine ili u istraživanje uključiti treće mjerenje koje bi se provodilo nekoliko mjeseci nakon drugog mjerenja.

U program bi trebalo uključiti više interaktivnog materijala, diskusija o moralnim dilemama i multimedijalnih sadržaja poput filmova jer istraživanja govore u prilog činjenici da se sadržaj programa prevencije ozbiljnije shvaća te bolje prihvaća kad se djeca poistovjećuju s likovima u filmovima. Također, uz ciljeve ovog programa prevencije (osvještavanja prednosti i rizika korištenja interneta, pozitivnih i negativnih posljedica vlastitog ponašanja na internetu, prepoznavanja i razumijevanja rizičnih ponašanja na internetu, primjenjivanja pravila o sigurnom ponašanju na internetu i organiziraju aktivnosti u školi i lokalnoj zajednici u svrhu promicanja sigurnih ponašanja na internetu) bilo bi korisno u program uvrstiti edukacije o socijalnim vještinama budući da mnoga istraživanja pokazuju kako posjedovanje dobrih socijalnih vještina pomaže u nošenju s nasiljem i s drugim problemima s kojima se djeca susreću. Istraživanje koje su proveli Fox i Boulton (2005) pokazuje da učenicima koji su žrtve nasilja, kao i počiniteljima nasilja, nedostaje socijalnih vještina. Isto tako, ostala istraživanja pokazuju da podučavanje djece socijalnim vještinama, kao i upravljanja emocijama, potiče njihovo prosocijalno ponašanje, inhibira agresivno ponašanje, podiže samopoštovanje i samouvjerenost koji su važni aspekti u nošenju s negativnim posljedicama nasilja. Stoga, uz podučavanje djece socijalnim vještinama, programi prevencije trebali bi uključivati i razvijanje sposobnosti upravljanja emocijama, asertivnosti i empatije te vještine rješavanja problema i konflikta. Također, trebalo bi u program prevencije uz roditelje, uključiti i profesore jer oni imaju značajan utjecaj na djecu, te među prvima mogu primijetiti promjene u njihovom ponašanju te intervenirati. Potrebna su kontinuirana profesionalna usavršavanja profesora koja bi im pružila uvid u prirodu i posljedice nasilja preko interneta.

Ovo istraživanje pokazalo je pozitivnu povezanost između činjenja i doživljavanja nasilja; povezanost koja je rijetko ispitivana u prijašnjim istraživanjima. Trebalo bi obratiti više pažnje na ponašanje djece koja čine nasilje te razviti intervencije i tretmane kako bi se takvo ponašanje moglo prevenirati budući da se većina dosadašnjih intervencija fokusira samo na žrtve nasilja. Konačno, buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na odnos emocionalne regulacije, odnosno upravljanja emocijama i činjenja nasilja preko interneta jer je ovim istraživanjem pokazana negativna povezanost između ova dva konstrukta, a postojeća istraživanja s ovom temom još uvijek su razmjerno malobrojna.

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati učinkovitost programa prevencije nasilja preko interneta kod učenika srednje škole. Odnosno, cilj je bio ispitati je li došlo do promjene u znanju o nasilju preko interneta i u ponašanju na internetu nakon provedbe programa prevencije nasilja preko interneta te ispitati povezanost emocionalne inteligencije, doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta kod učenika srednje škole.

Rezultati pokazuju da program prevencije nije imao učinka na znanje o nasilju preko interneta, doživljavanje i činjenje nasilja te na otkrivanje osobnih podataka o sebi na internetu kod učenika srednje škole. Međutim, utvrđeno je da postoji neujednačenost kontrolne i tretmanske skupine u doživljavanju i činjenju nasilja, odnosno tretmanska skupina izjavila je da doživljava i čini više nasilja od kontrolne skupine. Također, pokazalo se (interakcija tretmana i skupine) da je tretman poželjno djelovao na broj sati provedenih na internetu: tretmanska skupina koja je početno provodila oko 5 sati i 15 minuta na internetu je to smanjila na 4 sata, što je jednako vremenu koje je na internetu provodila kontrolna skupina i u prvom i u drugom mjerenju.

Konačno, pronađena je statistički značajna niska negativna povezanost između rezultata na *Testu upravljanja emocijama* i rezultata na *Subskali činjenja nasilja preko interneta*. Oni sudionici koji su ostvarili viši rezultat na *Testu upravljanja emocijama*, čine manje nasilja preko interneta. Isto tako, pronađena je statistički značajna visoka pozitivna povezanost između rezultata na *Subskali činjenje nasilja preko interneta* i rezultata na *Subskali doživljavanja nasilja preko interneta* što upućuje na to da oni sudionici koji čine nasilje preko interneta ga ujedno i doživljavaju.

Literatura

- Andreou, E. (2000). Bully/Victim Problems and Their Association With Psychological Constructs in 8- to 12-Year-Old Greek Schoolchildren. *Aggressive behavior*, 26, 49-56.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25.
- Belsey, B. (2012). Cyberbullying, <<http://www.cyberbullying.ca>>. Pristupljeno 27. rujan 2015.
- Beran, T. i Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of Students Wellbeing*, 1(2), 15-33.

- Bilić, V. (2003). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa i poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.
- Bowins, B. (2004). Psychological defense mechanisms: A new perspective. *The American Journal of Psychoanalysis*, 64(1), 1-26.
- Brackett, M. A., Rivers, S. E. i Salovey, P. (2011). Emotional Intelligence: Implications for Personal, Social, Academic, and Workplace Success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 88–10.
- Brackett, M. A., Warner, R. M., i Bosco, J. S. (2005). Emotional intelligence and relationship quality among couples. *Personal Relationships*, 12, 197–212.
- Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z. i Ćorić Špoljar, R. (2005). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Journal for General Social Issues*, 16(1-2), 157 – 174.
- Bumpas, S. N. (2015). *Cyberbullying Prevention: Intervention Effects on Student Involvement*. Bellarmine University.
- Chibnall, S., Wallace, M., Leicht, C. i Lunghofer L. (2006). I-safe evaluation. Final Report. *Caliber Association, Fairfax*.
- DeBell, M i Chapman, C. (2003). Computer and Internet use by Students in 2003. *U.S. Department of Education*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- Dilmac, B. (2009). Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.
- Eron, L., Huesmann, R., Spindler, A., Guerra, N., Henry, D., Tolan, P. i VanAcker, R. – Metropolitan Area Child Study Research Group (2002). A cognitive-ecological approach to preventing aggression in urban settings: Initial outcomes for high-risk children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(1), 179-194.
- Fox, C. L. i Boulton, M. J. (2005). The social skills problems of victims of bullying: Self, peer and teacher perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 75, 313-328.
- Garcia-Sancho, E., Salguero, J. M. i Fernandez-Berrocal, P. (2014). Relationship between emotional intelligence and aggression: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 584-591.
- Gentile, D. A., Lynch, P. J., Linder, J. R. i Walsh, D. A. (2004). The effects of violent video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of Adolescence*, 27, 5-22.

- Herts, K. L., McLaughlin, K. A. i Hatzenbuehler, M. L. (2012). Emotion dysregulation as a mechanism linking stress exposure to adolescent aggressive behavior. *J Abnorm Child Psychol*, 40(7), 1111-1122.
- Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2015). *Bullying Beyond the Schoolyard Preventin and responding to cyberbullying*. California: Corwin.
- Hubbard, J. A. i Coie, J. D. (1994). Emotional correlates of social competence in children's peer relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40(1), 1-20.
- Huesmann, L. R., Eron, L. D., Lefkowitz, M. M. i Walder, L. O. (1984). Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, 20(6), 1120-1134.
- Ivanović, M. (2008). *Emocionalna inteligencija, empatija i agresivno ponašanje u ranoj adolescenciji*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Kline, R. B. (1998). Principles and practice of structurale quation modeling. New York: GuilfordPress.
- Kolenović-Đapo, J., Drače, S. i Hadžiahmetović, N. (2015). *Psihološki mehanizmi obrane: teorijski pristup, klasifikacija i vodič za vježbe*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Kowalski, R. M. (2008). Cyber bullying: Recognizing and treating victim and aggressor. *Psychiatric Times*, <<http://pro.psychcentral.com/cyber-bullying-recognizing-and-treating-victim-and-aggressor/00112.html>>. Pristupljeno 25. travanj 2016.
- Krulić, K. i Velki, T. (2012). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Škola i život: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 32, 27-41.
- Lopes, P. N., Brackett, M. A., Nezlek, J. B., Schutz, A., Selin, I. i Salovey, P. (2004). Emotional Intelligence and Social Interaction. *Society for Personality and Social Psychology, Inc.*, 30(8), 1018-1034.
- Lopes, P. N., Grewal, D., Kadis, J., Gall, M. i Salovey, P. (2006). Evidence that emotional intelligence is related to job performance and affect and attitudes at work. *Psicothema*, 18, 132–138.
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., Freiburger, T. L. i Ricketts, M. L. (2012). Battle of the sexes: An examination of male and female cyber bullying. *International Journal of Cyber Criminology*, 6(1), 904-911.
- Matthew, G., Roberts, R. D. i Zeidner, M. (2004). Seven Myths About Emotional Intelligence. *Psychological Inquiry*, 15(3), 179-196.

- Mayer, J. D., Salovey, P. i Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
- Mayer, J. D. i Salovey, P. (1997). Što je emocionalna inteligencija? U: P. Salovey i D. J. Sluyter (ur.), *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija, pedagoške implikacije* Zagreb: Educa. (19-54).
- Mayer, J. D., DiPaolo, M. i Salovey, P. (1990). Perceiving Affective Content in Ambiguous Visual Stimuli: A Component of Emotional Intelligence. *Journal of personality assessment*, 54(3 i 4), 772-781.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Milivojević, Z. (2010). *Emocije Psihoterapija i razumijevanje emocija*. Zagreb: Mozaik Knjiga.
- NCPC (2007) National crime prevention council,
<<http://www.ncpc.org/resources/files/pdf/bullying/Teens%20and%20Cyberbullying%20Research%20Study.pdf>>. Pristupljeno 13. rujna 2015.
- Petz, B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003),
<<http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/nasilje-medu-djecom-3/>>.Pristupljeno 27. kolovoza 2015.
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabri telefon (2008),
<<http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/prevalencija-zlostavljanja-i-zanemarivanja-djece-u-hrvatskoj/>>. Pristupljeno 14. rujna 2015.
- Popović, G. (2008). *Nasilničko ponašanje među mladima*. Đakovo: Tempo.
- Profaca, B. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi. *Časopis za opća društvena pitanja*, 3(83), 575-590.
- Rydell, A. M., Berlin, L. i Bohlin, G. (2003). Emotionality, Emotion Regulation, and Adaptation Among 5- to 8-Year-Old Children. *Emotion*, 3(1), 30-47.
- Slonje, R., Smith, P. K. i Frisen, A. (2012). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in human behavior*, 29(1), 26-32.
- Snakenborg, J., Van Acker, R. i Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 88-95.
- Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Cumberland, A., Fabes, R. A., Valiente, C., Shepard, S. A., Reiser, M., Losoya, S. H. i Guthrie, I. K. (2006). Relation of emotion-related

- regulation to children's social competence: a longitudinal study. *Emotion*, 6(3), 498-510.
- Šincek, D. (2014). Gender differences in cyber-bullying. *International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts*
- Valcke, M., Schellens, T., Keer, H. V. i Gerarts, M. (2006). Primary school children's safe and unsafe use of the Internet at home and at school: An exploratory study. *Computers in Human Behavior*
- Välämäki, M., Almeida, A., Cross, D., O'Moore, M., Berne, S., Deboutte, G., Heiman, T., Olenik-Shemesh, D., Fulop, M., Fandrem, H., Stald, G., Kurki, M i Sygkollitou, E. (2013). Guidelines for preventing cyber-bullying in the school environment: a review and recommendations.
- Wang, J., Iannotti, R. J. i Nansel, T. R. (2009). School Bullying Among US Adolescents: Physical, Verbal, Relational and Cyber. *J Adolesc Health*, 45(4), 368–375.
- Whitaker, J. L. i Bushman, B. J. (2009). A Review of the Effects of Violent Video Games on Children and Adolescents. *66 Wash. & Lee L. Rev.* 1033.
- Willard, N. (2005). *Cyberbullying and Cybertheats Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.*
- Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver–child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.
- Zdravec, A., Uzelac, M., Plavšić, E. P., Hitrec, G., Stanić, A. L., Ajduković, D., Cesar, S., Gereš, N., Penezić, L. i Pregrad J. (2010). *Nasilje ostavlja tragove – zvoni za nenasilje!*. Zagreb: Centar za mirovne studije.